

PREGLEDNI RAD

Urška P E R E N I Č (Filozofski fakultet Sveučilišta u Ljubljani)
urska.perenic@ff.uni-lj.si

SLOVENSKA PROŠTORNA KNJIŽEVNA ZNAKOST I KNJIŽEVNA INTERPRETACIJA¹

Primljeno: 5. 10. 2020.

UDK: 821.163.6.09-94

82.0+141.78Postmodernizam

https://doi.org/10.22210/ur.2020.064.3_4/06

Na pitanje kako interpretiramo odnosno tumačimo književnost u radu odgovaramo sa stajališta suvremene prostorne književne znanosti odnosno sa stajališta njezine slovenske akademske verzije koja se primjenjuje u posljednjem desetljeću. Slovenska se prostorna književna znanost oslanja na tradicionalnu književnu geografiju koju teorijski i metodološki nadopunjuje konceptima postmoderne prostorne humanistike, dok se, osobito kroz koncepciju književnosti kao društvenog sustava, produktivno povezuje s empirijskom znanosti o književnosti koja u Sloveniji ima već dužu tradiciju. Slovenska prostorna književna znanost temelji se na pretpostavci o uzajamnim utjecajima geoprostora, shvaćenog kao preplet fizičko-prirodnih i društvenih čimbenika, te književnosti, shvaćene kao sveukupnost književne komunikacije. Slovenska se književnost na taj način interpretira odnosno tumači prvenstveno iz perspektive prostora. U književnoznanstvenim studijama do izražaja dolaze različite vrste prostornih podataka koji su s jedne strane uglavnom vezani za biografije književnika i infrastrukturu medija te institucija, a s druge strane za književne tekstove koji se odnose na geoprostor i u tom kontekstu na književne prostore. Rad se fokusira na prostorne aspekte biografija. Za predstavljanje, analizu i interpretiranje relacija između geoprostora i “životnih putova” književnika upotrebljavaju se tematske književne karte izrađene pomoću suvremene tehnologije GIS.

Ključne riječi: prostorna književna znanost, empirijska znanost o književnosti, književna geografija, postmoderna humanistika, prostorni obrat, prostorni podaci, tematska književna karta, biografije književnika, kvantitativna analiza

¹ Rasprava je nastala u okviru istraživačkog programa P6-0239 koji je iz državnog proračuna sufinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (Javna agencija za istraživačku djelatnost Republike Slovenije).

1. POLAZIŠTA I TEMELJI SLOVENSKE PROSTORNE KNJIŽEVNE ZNANOSTI

Slovenska se prostorna književna znanost (*prostorska literarna veda*, engl. *spatial literary studies*) kreativno i kritički nadahnjuje dvama izvorima: pionirskim dostignućima tradicionalne književne geografije koju su propagirali austrijski germanisti Siegfried R. Nagel (1875–1945) i Josef Nadler (1884–1963), koja je od osamdesetih godina 20. stoljeća nadalje utjecala na pojedina novija dostignuća književnog kartiranja (npr. H. D. Schlosser), te osnovnim konceptima postmoderne prostorne humanistike što su ih od kasnih šezdesetih godina razvijali npr. M. Foucault, H. Lefebvre, E. Soja i F. Jameson. Dok je za takozvanu staru, tradicionalnu književnu geografiju s kraja 19. stoljeća karakterističan prostorni determinizam, postmodernim je koncepcijama zajedničko isticanje međusobnih utjecaja prirodno-fizičkog i društvenog, što uključuje i simboličke prakse u njihovim mentalnim, iskustvenim i imaginarnim dimenzijama. Za njih je karakteristično da se probijaju u (materijalni) prostor te time participiraju u njegovoj proizvodnji/konstrukciji.

302

1.1. TRADICIJA “STARE”, TRADICIONALNE KNJIŽEVNE GEOGRAFIJE: S. R. NAGEL I J. NADLER

Pionirima tradicionalne književne geografije² smatraju se S. R. Nagel i J. Nadler, koji su početkom 20. stoljeća objavili svaki svoj književni atlas. Nagel je sastavio *Deutscher Literaturatlas: Die geographische und politische Verteilung der deutschen Dichtung in ihrer Entwicklung nebst einem Anhang von Lebensmapen der bedeutendsten Dichter auf 15 Haupt- und 30 Nebenmapen* (1907) u kojem je njemačku književnost obradio po razdobljima (srednji vijek, reformacija, njemačko prosvjetiteljstvo, klasicizam, romantizam, mlada Njemačka do 1848. godine) i s obzirom na kauzalnost odnosa između pisca, književnosti i regije, dok je Nadler 1912. objavio *Literaturgeschichte der deutschen Stämme und Landschaften* u četiri sveska. Polazeći od međuovisnosti autorova podrijetla (njem. *Abstammung*) i njegova životnog okruženja (njem. *Lebensraum*), pokušao je prikazati razvoj i “karakter” njemačke književnosti. Jedna od značajnih namjera bila je objasniti da je književnost uvjetovana pripadnošću “plemenu” i regiji. Nadler i Nagel stoga regiju (i pripadnost

² Tada se prvi put izričito upotrijebio izraz “književna geografija”.

regionalnom "plemenu") shvaćaju kao materijalnu osnovu odnosno zbroj uzroka i učinaka koji jedan od svojih oblika poprimaju upravo u književnosti (vidi još Perenič 2013: 168).

Njihova se dostignuća smatraju problematičnima jer im je u pozadini ideologija krvi i tla (njem. *Blut und Boden*) koja je povezana s "malograđanskom nostalgijom za zdravim životom na selu i domoljubljem" te s "rasizmom i nacionalizmom s kraja 19. stoljeća" (Perenič 2013: 169). No ona su nadahnula novija prostorna proučavanja književnosti, prije svega zbog usmjeravanja pozornosti na informacije o lokalnom podrijetlu pisaca, o lokacijama njihova prebivališta i djelovanja.³ Pokazalo se, naime, da je njihovom interpretacijom moguće dopuniti ili revidirati postojeće književnopovijesne spoznaje.

1.2. DOSTIGNUĆA "NOVIJE" KNJIŽEVNE GEOGRAFIJE:

H. D. SCHLOSSER

Među "novijim" prostornim studijama na području znanosti o književnosti treba istaknuti knjigu *dtv-Atlas zur deutschen Literatur: Tafeln und Texte* Horsta D. Schlossera iz 1983. godine. U usporedbi s prethodnicima Schlosser je, objašnjavajući razvoj (njemačke) književnosti, upozorio na niz informacija o prostoru pomoću kojih je moguće čitati odnosno interpretirati književnost.

Njegove su književne karte, za izradu kojih se služio i grafikama u boji te dijagramima, (tehnološki i vizualno) neusporedivo sofisticiranije. Dvije su vrste karata: jedna prikazuje, u kombinaciji s podacima o fizičko-prirodnim te ekonomskim i socijalnim čimbenicima, političko, upravno i vjersko uređenje područja, a zatim autor pokušava protumačiti razvoj (njemačke) usmene i pisane tradicije, književnih vrsta i žanrova, književnoumjetničkih pokreta i stilskih usmjerenja ili nastanak kulturnih i književnih središta i periferija u različitim razdobljima. Druga vrsta obuhvaća karte koje mapiraju "životne putove" značajnijih njemačkih književnika⁴ (vidi još Perenič 2013: 169–70) i ti "životni putovi" postaju također jedno od glavnih područja interesa u slovenskoj prostornoj književnoj znanosti.

³ To su inače neizostavne komponente biografija pisaca kojima se od književnoznanstvenih disciplina posebno bavi biografizam.

⁴ Takvi su primjeri tematske književne karte koje prikazuju mjesta službovanja odnosno djelovanja njemačkog pjesnika Heinricha Heinea (1717–1856), postaje na životnom putu kasnosrednjovjekovnog pjesnika Oswalda von Wolkensteina ili putovanja europskim dvorovima još jednoga njemačkog srednjovjekovnog pjesnika – Walthera von der Vogelweida.

Za interpretiranje književnosti, za razliku od Nadlera i Nagela, Schlosser ne samo da uzima u obzir različite vrste prostorno povezanih podataka već je njegova koncepcija prostora nedeterministička, što ga povezuje sa suvremenijim, postmodernim razmatranjima prostora.

Međutim, poput svojih prethodnika i Schlosser se koristi književnim kartama ponajprije u svrhu *predstavljanja* prostornih informacija, što znači da se radi o svojevrsnim "prijenosima" životnih putova pisaca na književne karte (usp. Perenič 2013: 173), koje samo *ilustriraju* poznate književno-povijesne činjenice. Za razliku od toga za suvremene je prostorne studije bitno da su se počele koristiti tematskim kartama kao alatom za *analizu* relevantnih književnopovijesnih prostornih podataka (npr. Moretti), što drugim riječima znači da je tek analizom vizualno reprezentiranih velikih količina prostornih podataka na kartama moguće doći do novih interpretacija odnosno tumačenja književnosti.

1.3. KATEGORIJA PROSTORA U POSTMODERNOJ PROSTORNOJ HUMANISTICI

304

Ideja o prostoru kao nedeterminističkom okviru koji utječe na društvo – koje pak svojim postupcima, praksama i odnosima djeluje povratno na njega – primjenjuje se naročito od kraja šezdesetih godina 20. stoljeća. Međutim, na području prostorne književne znanosti nije moguće zaobići ranija promišljanja o društvenom prostoru.

Početak 20. stoljeća njemački je sociolog i filozof Georg Simmel ([1903] 2006) pisao o uzajamnom djelovanju materijalnih i društvenih aspekata prostora. U tekstu naslovljenom *Über räumliche Projektionen sozialer Formen* dokumentirao je primjere iz različitih kulturnih okruženja ukazujući na način na koji društvene prakse i socijalni odnosi projiciraju prostor. Naveo je primjer takozvanoga negativnog oblika prostorne projekcije koji je uvjetovan odnosima moći u društvu i pokazao kako se na ispražnjenu sliku afričkog sela u Bečuani zapravo projiciraju "društvene energije", konkretnije, nezadovoljstvo zajednice poglavicom (Simmel 2006: 307–308, Simmel u Juvan 2013: 7 i Simmel u Perenič 2014: 21). Nakon njega u tridesetim je godinama 20. stoljeća Ernst Cassirer ([1931] 2006) u sklopu svoje filozofije simboličkih formi pisao o mitskim, teoretskim i estetskim (književnim) prostorima. Kategorijom estetskih prostora pokušao je pokazati kako simboličke prakse konfiguriraju prostor i imaju udjela u njegovoj društvenoj proizvodnji (Cassirer u Perenič 2014: 21), čime je (već) nadmašio prostorni determinizam.

Krajem šezdesetih godina 20. stoljeća M. Foucault ([1967] 2006) preusmjerio je pozornost na društvenu proizvodnju prostora. U svom predavanju *O drugim prostorima* nagovijestio je "prostorni obrat" (engl. *Spatial Turn*) i zajedno s gore navedenim teoretičarima utjecao na promjenu episteme u humanistici i znanosti o književnosti za koju je karakterističan obrat "s vremenskoga spoznajnog poretka prošlosti u prostorni karakter spoznaje zbilje". Heterogenost prostora, odnosno cjelokupnost relacija u njemu, obuhvaćena je između ostalog Foucaultovim pojmom *heterotopije* (Juvan 2013: 6–7, 10–11, vidi još Perenič 2014: 21). Na "performativnost" književnih prostora upozorio je Mihail Bahtin s *Oblicima vremena i kronotopa u romanu* (1981), dok je Jurij Lotman pojmom semiosfere ukazao na kulturnološki uvjetovanu upotrebu znakova i na to da tekst posredstvom znakova i semantičke strukture ukazuje na izvantekstualne odnose u prostoru te se na taj način povezuje s kulturno-povijesnim kontekstom (Lotman u Juvan 2013: 13, Lotman u Perenič 2014: 23).

Međutim, ni Lotmana, ni Bahtina, ni Cassirera, ni Simmela, a vjerojatno ni Foucaulta ne možemo nazvati glavnim nagovjestiteljima prostornog obrata i predstavnicima prostorne znanosti o književnosti. Prije bi se moglo reći da su svratili pozornost na društvene aspekte proizvodnje prostora, što istodobno dokazuje da je kasniji "prostorni obrat" imenovao nešto što je u teorijskim, sociološkim i filozofskim refleksijama postojalo mnogo ranije. I obrnuto, bez proklamacije slogana "Spatial Turn" krajem osamdesetih godina 20. stoljeća⁵ vjerojatno ne bi došlo do takvog oživljavanja interesa za Bahtinove oblike kronotopa ili za druge prostorno orijentirane rasprave.

Ipak, glavnim predstavnicima "prostornog obrata" možemo nazvati francuskog sociologa i filozofa Henrija Lefebvrea te američkoga postmodernog političkog geografa i samoprozvanog urbanista Edwarda Soju,⁶ na koje se prostorna književna znanost često poziva. Lefebvre (1974 [2006]), koji se smatra pionirima (post)modernoga sociološkog poimanja prostora, govorio je o simboličkoj revalorizaciji prostora i usmjerio pozornost na socio-kulturne i individualne simboličke prakse koje prožimaju (materijalni) prostor. Odbacio je ideju o prostoru kao "posudi" socijalnih procesa i umjesto toga istaknuo društvena postupanja, odnose i prakse koji pridonose proizvodnji prostora.

⁵ Iz osamdesetih godina 20. stoljeća treba na ovom mjestu spomenuti i De Certeauova promišljanja o prostornim praksama (1980) te Bourdieuov esej o socijalnim i simboličkim prostorima (1989) u kojem zastupa stajalište da su u oblikovanje (društvenog) prostora uključeni nevidljivi i neopipljivi individualni i socijalni postupci aktera (usp. Perenič 2013: 21–22).

⁶ Pozivajući se na Foucaulta i Lefebvrea, Soja i Frederic Jameson prvi su upotrijebili termin "prostorni obrat" (Juvan 2013: 6).

306 Time je definitivno usmjerio pozornost na društvenu proizvodnju prostora i njegove korisnike, na njihova individualna iskustva i percepciju prostora, na društveno djelovanje i, naposljetku, na odnose prema materijalnoj komponenti prostora (vidi još Lefebvre u Perenič 2014: 19). U skladu s idejom da "prostor nije apsolutna, mjerljiva, apriorna euklidsko-kartezijanska kategorija", već je dijalektički višeslojan i društveno proizveden (Lefebvre u Juvan 2013: 8) Lefebvre je u opsežnoj studiji *La production de l'espace* (1974 [2006]) opisao tri razine prostora: razinu 1, razinu prostornih praksi (u koju se uvrštavaju različite društvene aktivnosti koje utječu na organizaciju prostora, npr. naseljavanje), razinu 2, razinu poimanja prostora odnosno reprezentacije prostora (koja uključuje, na primjer, koncipiranje, prostorno planiranje, a spominje i zgrade, spomenike koji pomažu u održavanju odnosa moći u društvu) te razinu 3, razinu simboličkih predodžbi odnosno razinu prostora reprezentacije (Lefebvre 2006: 330–334, 336; Lefebvre u Perenič 2014: 19; Lefebvre u Juvan 2013: 8). Ta razina obuhvaća i književne simbole, slike kako ih doživljavaju, reprezentiraju odnosno projiciraju te formuliraju književni umjetnici koji time utječu na (fizički) prostor. Soja je (1989; 1991; 1996), analogno Borgesovu *Alephu* i oslanjajući se na Lefebvreovu trijalektiku prostornosti te Foucaultovu heterotopiju, razvio koncept *Third Space*, koji spaja subjektivno i objektivno, apstraktno i konkretno, stvarno i zamišljeno, poznato i nezamislivo, um i tijelo, svjesno i nesvjesno, svakodnevni život i beskonačnu povijest (Soja 1996: 57). Njegov pojam "trećeprorstora", koji prepleće materijalno, "stvarno" i "zamišljeno", imaginarno, nije samo kritika determinističkog razumijevanja prostora (kao posude), nego se uspostavlja kao svojevrsna nova prostorna svijest.

Tragom Soje, Lefebvrea i predstavljenih postmodernih prostornih humanističkih ideja stupa i suvremena slovenska prostorna književna znanost. Temelji se na pretpostavci o dijalektičkim odnosima između geoprostora shvaćenog kao isprepletanje fizičko-prirodnih i društvenih čimbenika te književnosti kao simboličke prakse koja kroz književne tekstove te kroz postupke i prakse individualnih i grupnih aktera projicira iskustvo i percepciju geografskog i društvenog prostora te time povratno utječe na nj.

2. SLOVENSKA PROSTORNA I EMPIRIJSKA KNJIŽEVNA ZNANOST

Barem jednako produktivno kao s književnom geografijom i postmodernom prostornom humanistikom slovenska se prostorna književna znanost

povezuje i s empirijskom znanosti o književnosti koja je počela utirati svoj put u Sloveniji u osamdesetim godinama 20. stoljeća i koja je svoj status na različite načine učvrstila krajem devedesetih i u prvom desetljeću 21. stoljeća.⁷ U slovenskoj prostornoj književnoj znanosti književnost se poima kao sveukupnost književne komunikacije odnosno kao jedan od društveno-umjetničkih podsustava (Schmidt 1980 [1991]). Uz korpus književnih tekstova u njega uvrštavamo i književne prakse proizvodnje, posredništva, potrošnje, recepcije i (znanstvene) reprodukcije književnih tekstova. Izvode ih ili individualni akteri ili se odvijaju u okviru medija i književno-kulturnih institucija koje se brinu o kruženju tekstova i koje su s vremenom omogućile i pun razvoj slovenskoga književnog polja (vidi, npr., Perenič 2012: 259).

Jednom riječju, u prostornoj se književnoj znanosti pretpostavlja da geoprostor svojim fizičko-prirodnim, gospodarsko-ekonomskim, političko-upravnim, demografskim i drugim čimbenicima utječe na nabrojene vrste književnih praksi, koje se povratno odazivaju na njih i kao oblik simboličkog djelovanja utječu na geoprostor, shvaćen s obzirom na Soju i Lefebvrea.

3. PROSTOR SLOVENSKE KNJIŽEVNE KULTURE

307

Međusobne odnose slovenske književnosti i geografskog prostora proučavao je istraživački projekt *Prostor slovenske literarne kulture: Literarna zgodovina in prostorska analiza z GIS* (Prostor slovenske književne kulture: Povijest književnosti i prostorna analiza primjenom geografskoga informacijskog sustava GIS /2011–2014/),⁸ koji je prvi u Sloveniji interdisciplinarnu znanost o književnosti povezao s geografijom.⁹ Da bismo slovensku književnu kulturu mogli interpretirati odnosno protumačiti iz perspektive prostora, za potrebe projekta osmislili smo četiri vrste maski za unos relevantnih književnopovijesnih prostornih informacija, dakle za unos prostornih podataka iz 1) biografija ("životnih putova") književnika, za unos prostorno povezanih

⁷ U Sloveniji su se njome najviše bavili Miran Hladnik, Dejan Kos, Marijan Dovič i Urška Perenič.

⁸ Šifra je projekta na ARRS-u (Javnoj agenciji za istraživačku djelatnost Republike Slovenije) J6-4245. Suradnici na projektu abecednim redom: Marjan Dolgan, Marijan Dovič, Jerneja Fridl, Jernej Habjan, Miran Hladnik, Andraž Jež, Marko Juvan (voda projekta, ZRC SAZU), Alenka Koron, Barbara Lampič, Matija Ogrin, Jaka Ortar, Urška Perenič, Marjeta Pisk, Jola Škulj, Mimi Urbanc, Manca Volk Bahun.

⁹ Vidi internetsku stranicu projekta: <http://pslk.zrc-sazu.si/sl/#/layer/1>.

podataka o 2) medijsko-institucionalnoj infrastrukturi (konkretno, riječ je o podacima o lokacijama tiskanih medija, izdavačkih kuća, udruga i kazališta) te za unos podataka o 3) književno predstavljenim prostorima (konkretnije, u fokusu našeg interesa bio je žanr slovenskoga povijesnog romana i književni prostori u njemu koji se odnose na geoprostor).

Budući da sam kao autorica ovog rada (bila) istraživački usredotočena na pitanje kako geoprostor posredstvom navedenih empirijskih uvjeta utječe prije svega na "životne putove" individualnih aktera, u nastavku ćemo pokušati ilustrirati kako je moguće iz perspektive prostora analizirati dinamiku i tijek životnih putova književnika te kako je odatle nadalje moguće interpretirati prostorni razvoj slovenske književnosti.

Za potrebe prostorne analize biografija odnosno "životnih putova" književnika u projektu smo izradili masku za unos podataka koja je sadržavala prostorno povezane podatke o:

- **mjestima rođenja,**
- mjestima školovanja odnosno srednjoškolskog, visokoškolskog i sveučilišnog obrazovanja,
- **mjestima obavljanja profesije/službovanja (prema godinama),**
- osobnim vezama na području književnosti ili na drugim područjima,
- mjestima prebivališta u vrijeme objavljivanja prve i posljednje knjige,
- mjestima izdavanja časopisa i mjestima djelovanja izdavačkih kuća kod kojih je književnik objavljivao,
- **mjestima smrti odnosno mjestima groba književnika,**
- lokacijama spomen-svečanosti, npr. spomen-pohoda (vidi i Perenič 2013: 164–65; Perenič 2014: 76).

Baza podataka obuhvaća 323 književnika, što prema ocjeni Matije Ogrina, istraživača u projektu, odgovara reprezentativnom uzorku koji uključuje 60–70% slovenskih književnika od slovenskog prosvjetiteljstva (1780) do početka Drugoga svjetskog rata u Sloveniji.

U nastavku ćemo usmjeriti pozornost na analizu prostornih podataka o mjestima rođenja, službovanja i smrti, označenim masnim slovima. Uz tematske književne karte, koje se temelje na kvantitativnom zahvaćanju podataka iz biografija, pokazat ćemo kako se prostorno interpretira odnosno tumači razvoj slovenske književnosti.

3.1. O UPOTREBI TEMATSKIH KNJIŽEVNIH KARATA U ZNANOSTI O KNJIŽEVNOSTI

U znanosti o književnosti književnim se kartama najvjerojatnije na najinovativniji, tj. analitički način koristio talijanski književni teoretičar i povjesničar Franco Moretti u knjizi *Graphs, Maps, Trees: Abstract Models for a Literary History* (2005).¹⁰ Moretti objašnjava što je analitička upotreba karte: “O književnim kartama možemo se pitati nešto vrlo jednostavno: što točno *rade*? Odnosno što je to što rade a što se ne bi moglo uraditi riječima; naime, ako je to moguće uraditi riječima, onda su karte suvišne. [...] Dodaju li karte uopće što našem znanju o književnosti?” (2011: 79). Analitička upotreba književne karte omogućuje da analizom velikih količina empirijskih prostornih podataka koji su prikazani dođemo do novih, svježih spoznaja za povijest književnosti (usp. Perenič 2014: 74). Drugim riječima, književna karta omogućuje generiranje novih interpretacija i nije samo ilustracija onoga što je već rečeno riječima.

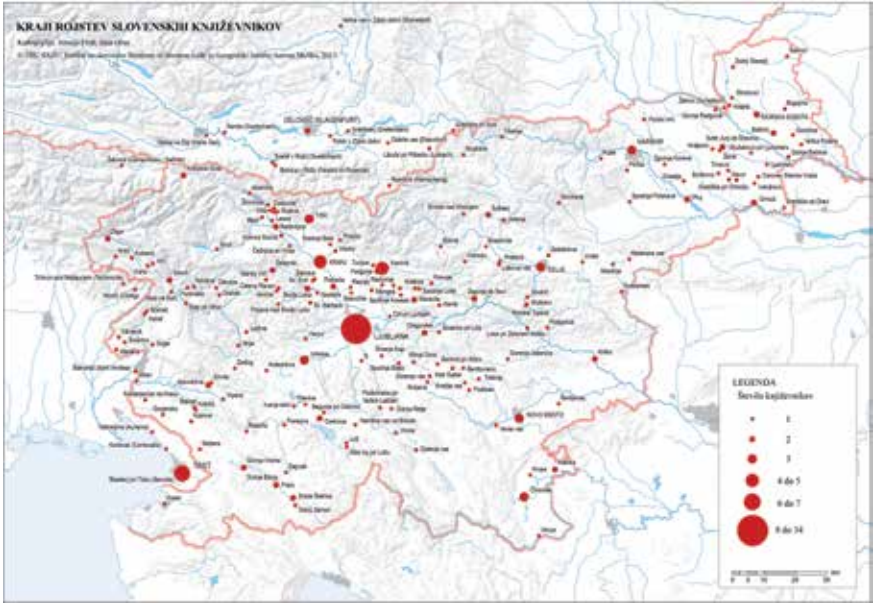
3.2. PROSTOR SLOVENSKE KNJIŽEVNE KULTURE I TEMATSKE KNJIŽEVNE KARTE KAO ALAT ZA ANALIZU “ŽIVOTNIH PUTOVA” SLOVENSКИH KNJIŽEVNIKA

309

Tematske književne karte izrađene su u slovenskom projektu. Pomoću njih analizirali smo prostorne informacije iz biografija, što je bila jedna od osnova za tumačenje prostorne razvojne dinamike slovenske književnosti. Književne karte “životnih putova” 323 književnika izrađene su pomoću suvremenoga profesionalnog programa *Arc-GIS (Geographic Information System)*.

U nastavku rada predstavljamo četiri tematske književne karte. One prikazuju mjesta rođenja i službovanja književnika koji su uključeni u opisanu projektnu bazu podataka na slovenskom etničkom području te izvan granica današnje Slovenije, na globalnoj razini.

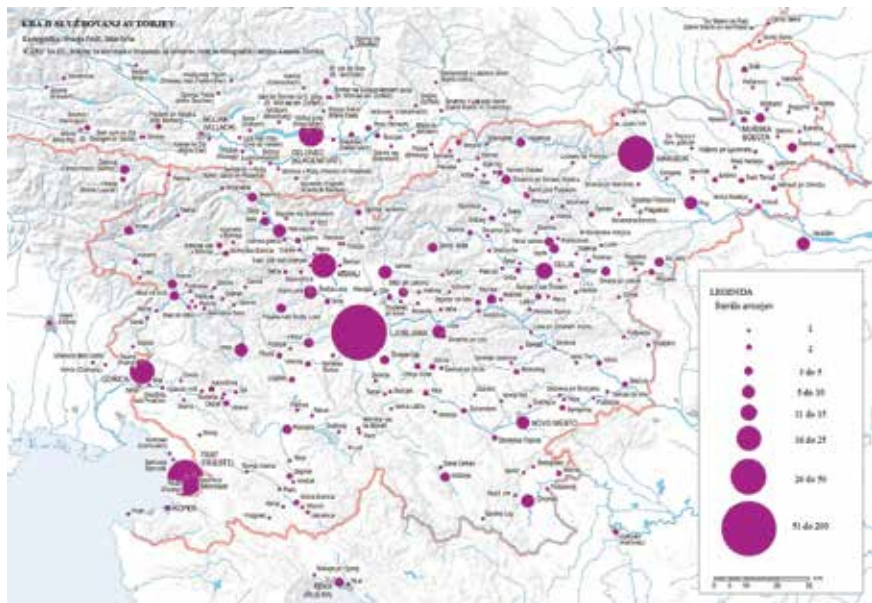
¹⁰ U slovenskom prijevodu Jerneja Habjana imamo knjigu *Grafi, zemljevidi, drevesa: In drugi spisi o svetovni literaturi* u kojoj je tematskim kartama posvećeno drugo poglavlje.

310 **Tematska književna karta 1:** Mjesta rođenja slovenskih književnika na slovenskom etničkom području. Izradila Jerneja Fridl, Geografski institut ZRC SAZU.

Tematska književna karta 2: Mjesta rođenja slovenskih književnika rođenih izvan granica današnje Slovenije, na globalnoj razini. Izradila Jerneja Fridl, Geografski institut ZRC SAZU.

Tematska književna karta 3: Mjesta službovanja slovenskih književnika na slovenskom etničkom području. Izradila Jerneja Fridl, Geografski institut ZRC SAZU.

311

Tematska književna karta 4: Mjesta službovanja slovenskih književnika na globalnoj razini. Izradila Jerneja Fridl, Geografski institut ZRC SAZU.

3.3. ŠTO, DAKLE, RADE TEMATSKE KARTE: INTERPRETACIJA PROSTORNOG RAZVOJA SLOVENSKE KNJIŽEVNOSTI

Na tematskim književnim kartama (1, 2) koje točkasto i sintetički prikazuju mjesta rođenja slovenskih književnika od 1780. do 1940. godine tri su stvari zanimljive za interpretaciju prostornog razvoja slovenske književne kulture: izdavanje Ljubljane (na njoj se iscrtava najveći krug, što znači da je većina književnika rođena tu) i nekih drugih gradova (što je razvidno iz različito velikih krugova koji predstavljaju različit broj rođenih književnika; ističu se Novo Mesto, Maribor, Celje, Kranj, Kamnik, Črnomelj i Vrhnika) te izdavanje Trsta koji se nalazi izvan granica današnje Slovenije; isto tako mnogobrojni mali krugovi koji su raspršeni gotovo po cijelom etničkom prostoru ukazuju na područno, regionalno i lokalno raznolik "izvor" književnika.

312

Uzimajući u obzir prirodno-fizičke i društvene karakteristike prostora koje su utjecale i na kulturni razvoj, mnogobrojne je male krugove koji predočavaju mjesta rođenja (ujedno i mjesta prebivališta) važnih stvaratelja slovenske književne kulture moguće interpretirati posebice kao "odazive" na upravno-administrativne i sociolingvističke čimbenike prostora. Područje slovenskih povijesnih pokrajina od 12. je stoljeća, naime, pripadalo različitim državnim tvorevinama (najduže Habsburškoj odnosno Austro-Ugarskoj Monarhiji), a slovensko je stanovništvo kroz povijest integrirano u višejezičnu i multikulturnu zajednicu u kojoj su u javnom životu do druge polovice 19. stoljeća nad slovenskim jezikom snažno dominirali njemački (Kranjska), talijanski (Primorska s Istrom, Goriška i Trst) te mađarski jezik (Prekomurje). U tom je smislu kulturnu i književnu djelatnost na periferijama etničkog prostora moguće objasniti kao sudjelovanje u formiranju zajedničkog, nacionalnog identiteta na simboličkoj razini. Slovenski književnici koji su dolazili s područja na kojima je kontakt s tuđom/drugom kulturom bio "kobniji"¹¹ neprestano su nastojali literarizacijom svojih rodnih (i rubnih) pokrajina i regija pridonijeti njihovoj široj prepoznatljivosti, a time i uspostavljanju čvršćih veza s etničkim središtem (Ljubljana kao prijestolnica Kranjske) te konstituiranju nacionalnog

¹¹ Posebno mislimo na autore slovenskoga socijalnog realizma, koji je bio dominantan književni smjer između dvaju svjetskih ratova. Njegovi glavni predstavnici (France Bevk, Miško Kranjec, Ciril Kosmač, Ivan Potrč, Lovro Kuhar – Prežihov Voranc) dolazili su sa zapadnog (Primorska), sjevernog (Koroška) i sjevernoistočnog ruba (Štajerska) etničkog prostora. U svojim su djelima literarizirali svoje uže zemlje te na taj način s njima upoznavali čitatelje u Kranjskoj i na simboličkoj razini povezivali narod.

identiteta. Literarizacijom odnosno poetizacijom slovenske su regije i pokrajine stjecale i svoju simboličku vrijednost, što potvrđuje dijalektičke utjecaje između književnosti i prostora odnosno simboličko konstituiranje geoprostora.

Iz književnih je karata koje prikazuju mjesta rođenja također moguće razabrati da među povijesnim pokrajinama prednjače dijelovi Kranjske, koja se prema demografskim podacima smatrala u etničkom smislu "najslovenskijom" pokrajinom. Prema broju književnika (što je vidljivo po veličini i broju krugova) izdvajaju se njezine neformalne pokrajine Gorenjska, Notranjska i Dolenjska, a slijede ih Primorska (Goriška, Istra, Trst) i (Donja) Štajerska. Te je podatke, s druge strane, moguće objasniti centripetalnošću slovenske kulture. Ako, naime, "odazive" s periferija etničkog prostora "čitamo" u duhu njihove simboličke integracije pri uspostavljanju zajedničkog identiteta, onda brojnost "odaziva" iz središta etnije ukazuje na veliku važnost centripetalnih sila za zajednicu. U središtu etničkog područja s književnom prijestolnicom Ljubljanom s vremenom se koncentrira i mreža institucija, medija (posebice izdavačke kuće, novinarstvo i udruge) te škola na različitim razinama koje postaju važni (ne)izravni poticaji kulturnom i književnom djelovanju.

Za prostornu interpretaciju slovenske književne kulture posebno je zanimljiv Trst, koji je do početka 20. stoljeća (popis stanovništva iz 1910. godine) bio najveći slovenski grad (prema podacima tu je živjelo 56.000 Slovenaca), a gotovo u potpunosti slovensko bilo je i njegovo predgrađe s kraškim zaledem. S druge strane, slovenska se kultura u Trstu kroz povijest profilirala u kontaktu s drugim kulturama (osim Talijana u Trstu su bili brojni i drugi Slaveni kao što su Hrvati, Srbi, Rusi, Česi itd.), tj. u višejezičnoj sredini. Uz to (sve do pripajanja Italiji nakon Prvoga svjetskog rata kada se pojačavaju pritisci¹² na slovenski živalj) Trst je bio i važno središte slovenskog gospodarstva te mjesto rođenja (i prebivališta) važnih aktera slovenske književnosti. Zato slovensku književnu kulturu treba čitati kako u dinamici centripetalnih sila tako i u dinamici centrifugalnih sila, koje se odnose na kretanje pisaca prema važnim središtima nacionalne kulture ili u smjeru dalje od njih, prema periferijama. Trst je postao jedno od središta ili, bolje rečeno, jedna od prijestolnica slovenske književnosti.

Trst se može pronaći i u grupi gradova koje obuhvaća tematska karta koja prikazuje mjesta službovanja slovenskih književnika. Podaci o mjestima

¹² Godine 1920. uspostavljena je rapalska granica kojom su Slovenci izgubili trećinu etničkog teritorija, koji je pripao Italiji (Primorska), a koruskim plebiscitom (*Kärntner Volksabstimmung*) značajan dio Koruske.

službovanja uvrštavaju se u najzanimljivije prostorne podatke iz biografija jer pružaju uvid u individualne životne putove i mobilnost autora, a na osnovi dovoljno velikog statističkog uzorka moguće je procijeniti i prostorni opseg odnosno razmještenost slovenske književne kulture kroz vrijeme. Karijerni putovi književnika važan su segment njihovih životnih putova i nude odgovor na pitanje koja su mjesta, regije, pokrajine i područja privlačili književnike i (u duhu dijalektičkih utjecaja između geoprostora i književnosti) istovremeno stvarali uvjete za razvoj književnih i kulturnih potencijala.

Iz postojeće baze biografskih podataka mogla su se identificirati čak 452 različita mjesta obavljanja profesije koja su predočena na tematskim kartama 3 i 4. Na njima se najvećim krugom izdvaja Ljubljana, gdje je službovalo 65% književnika i koja je isto tako na osnovi više vrsta prostornih podataka iz biografija (između ostaloga središte izdavaštva) stekla atribut književne prijestolnice naroda. Krugovi su relativno veliki na koordinatama Maribora (povijesno regionalno središte Donje Štajerske), izvan državnih granica Slovenije na koordinatama Beča (prijestolnica Habsburške odnosno Austro-Ugarske Monarhije) i Trsta te na koordinatama regionalnih središta Gorice (Goriška) i Celovca (Južna Koruška). Na globalnoj razini nije moguće previdjeti relativno velike ljubičaste krugove na koordinatama Graza (Austrija), Beograda (Srbija) i Zagreba (Hrvatska), koji su između 1780. i 1940. godine bili na popisu kandidata za središta slovenske književnosti.

314

Prilikom interpretacije važnosti navedenih centara za razvoj slovenske književnosti trebalo je, osim na broj književnika koji su službovali u tim gradovima, prije svega obratiti pozornost na još dvije stvari: na trajanje službovanja i vrstu profesije. Pretpostavljali smo, naime, da će prevladavati obrazovna zanimanja koja poticajno utječu na kulturnu i književnu djelatnost.

Najduže prosječno službovanje (12,5 godina) utvrđeno je za Celovec i Graz, dok je prosjek za Beograd (samo) 2,5 godina. Zanimljiva je usporedba Gorice i Zagreba – iako je u Gorici službovala otprilike petina slovenskih književnika više nego u Zagrebu, prosječno je trajanje obavljanja profesije u Zagrebu dvostruko duže nego u Gorici. Pri procjeni važnosti Zagreba za razvoj slovenske književne kulture ne smije se previdjeti činjenica da je u tom gradu više od polovice slovenskih književnika (11 od 21) obavljalo svoju profesiju deset i više godina. Prevladavaju obrazovne, tj. učiteljska odnosno profesorska služba.¹³

¹³ U njoj je bilo devet autora, osim Zofke Kveder i Vraza, čiji su boravci i službovanja trajali 19 odnosno 12 godina. Franjo Marn ovdje je službovao najduže – sveukupno 35 godina (1870–1905), Ivan Macun i Ivan Tušek po 10 godina, Fran Erjavec 12 godina, Josip Stare 16, Hinko Nučič i Fran Celestin po 18 godina, a Fran Ilešič i Matija Valjavec 22 odnosno 26 godina.

Kulturno-prosvjetna i duhovna zanimanja (učitelj odnosno profesor, urednik, izdavač, publicist; svećenik, biskup, sudac, javni bilježnik, odvjetnik) podjednako prevladavaju u Trstu i Mariboru, koji su izjednačeni i prema broju književnika i prema prosječnom trajanju službovanja (7,8 godina).

U Beču, koji je uz Prag i Zagreb do osnutka slovenskog sveučilišta 1919. godine bio središte visokog obrazovanja za slovenske studente, književnici su u prosjeku službovali 10,6 godina. Najaktivniji su bili na dvama područjima, na obrazovnom te političkom, što uključuje zanimanja profesora, knjižničara (u dvorskoj knjižnici), urednika, publicista i narodnog zastupnika.

Za Zagreb (a i za Goricu) službovanja su dokumentirana od sredine 19. stoljeća i brojnija su nakon 1860. godine. U međuvremenu je u Gorici i Trstu oko 1915. godine (Prvi svjetski rat) pao broj slovenskih književnika, no i dalje su uvelike prisutni u Zagrebu, već duboko u 20. stoljeću, sve do početka Drugoga svjetskog rata u Sloveniji. Maribor i Beograd također su počeli stjecati atribut književnih središta slovenske književnosti nakon Prvoga svjetskog rata i u novim državnim okvirima, kada su se Slovenci sve više počeli udaljavati od nekadašnje prijestolnice Beča.

Gradovi koji su se izdvajali bili su ujedno i središta narodnokulturnog života koji je formalni oblik poprimio u udrugama, kao mjesta tiskara, izdavačkih kuća, tiskanih medija, tj. medijske i institucionalne infrastrukture, kao i središta obrazovanja, što je značajno uvjetovalo književne djelatnosti pisanja, tiskanja, objavljivanja, urednikovanja itd. Ti su čimbenici s vremenom pridonijeli punom razvitku slovenskoga nacionalnog književnog sustava.

Usporedimo li popis najvažnijih mjesta službovanja s književnim kartama koje prikazuju mjesta smrti, također se izdvajaju Ljubljana, Beč, Gorica, Maribor, Celovec, Trst i Zagreb. S jedne strane to je bilo i očekivano jer se radi o mjestima u kojima je većina književnika živjela, službovala, radila i završila svoj “životni put”, a s druge strane posebna uloga Ljubljane potvrđuje djelovanje centripetalne sile u slovenskoj književnosti. Ona uzrokuje pomak prema geografskom središtu koje s vremenom postaje gospodarsko, političko, obrazovno, kulturno, medijsko, institucionalno – i, naposljetku, književno središte nacije.

4. ZAKLJUČAK

Prostorna književna znanost, koja produktivno spaja spoznaje tradicionalne književne geografije, postmoderne prostorne humanistike, empirijske

znanosti o književnosti i spoznaje kvantitativnih istraživanja, u Sloveniji se etablirala u posljednjem desetljeću. Osim produbljene teorijske i metodološke refleksije donijela je i važna primijenjena istraživanja koja se temelje na prikupljanju velikih količina prostornih podataka o slovenskoj književnosti i njezinim akterima (od autora preko medija i institucija do književnih tekstova), što omogućuje veću objektivizaciju književnoznanstvenih spoznaja i provjerljivost rezultata o prostornoj dinamici slovenske književnosti od prosvjetiteljstva do Drugoga svjetskog rata. Za analizu i interpretaciju upotrebljavaju se tematske književne karte, izrađene pomoću suvremenih tehnologija, od kojih se istraživači književnosti nadaju novim književnim spoznajama. U radu je predstavljena analiza glavnih postaja životnih putova značajnijih slovenskih književnika koja omogućuje generiranje novih spoznaja o prostorno-razvojnoj dinamici razvoja slovenske književne kulture. Budući da se radi o opsežnoj računalnoj obradi humanističkih podataka koja je potpomognuta najsuvremenijim tehnologijama, prostornu književnu znanost mogli bismo uvrstiti i pod okrilje digitalne humanistike. To da je slovenska književna kultura, koja je praktički kroz cijelu povijest nastojala integrirati narodne potencijale, zapravo rasprostranjena (među koordinatama Trsta, Graza, Beča, Zagreba, Praga, Beograda i šire) zasigurno je jedan od zanimljivijih uvida prostorno utemeljene interpretacije.

Sa slovenskog preveo Robert Suša

IZVORI I LITERATURA

- Bahtin, Mihael M. 1981. *The Dialogic Imagination*. Ur. M. Holquist. Austin, TX: UTP.
- Bourdieu, Pierre. [1989] 2006. "Sozialer Raum, symbolischer Raum". U: *Raumtheorie*. Ur. J. Dünne, S. Günzel. Frankfurt am Main: Suhrkamp: 354–370.
- Cassirer, Ernst. [1931] 2006. "Mythischer, ästhetischer und theoretischer Raum". U: *Raumtheorie*. Ur. J. Dünne, S. Günzel. Frankfurt am Main: Suhrkamp: 485–500.
- De Certeau, Michel. [1980] 2006. "Praktiken im Raum". U: *Raumtheorie*. Ur. J. Dünne, S. Günzel. Frankfurt am Main: Suhrkamp: 343–353.
- Foucault, Michel. [1967] 2006. "Von anderen Räumen". U: *Raumtheorie*. Ur. J. Dünne, S. Günzel. Frankfurt am Main: Suhrkamp: 317–329.
- Juvan, Marko. 1913. "Prostorski obrat, literarna veda in slovenska književnost". U: *Primerjalna književnost* 36, 2: 5–26, 303.
- Lefebvre, Henri. [1974] 2006. "The Production of Space". U: *Raumtheorie*. Ur. J. Dünne, S. Günzel. Frankfurt am Main: Suhrkamp: 330–342.

- Nadler, Josef. 1912. *Literaturgeschichte der deutschen Stämme und Landschaften*. Regensburg: J. Habel.
- Nagel, Siegfried R. 1907. *Deutscher Literaturatlas: Die geographische und politische Verteilung der deutschen Dichtung in ihrer Entwicklung nebst einem Anhang von Lebenskarten der bedeutendsten Dichter auf 15 Haupt- und 30 Nebenkarten*. Dunaj: C. Fromme.
- Perenič, Urška. 2012. “Prostor v literaturi in literatura v prostoru”. U: *Slavistična revija* 60, 3: 259–264.
- Perenič, Urška. 2013. “Kartiranje biografij slovenskih književnikov: Od začetkov do sodobne prostorske analize v GIS”. U: *Primerjalna književnost* 36, 2: 163–183, 298–302, 306.
- Perenič, Urška. 2014. “An overview of literary mapping projects on cities: Literary spaces literary maps and sociological (re)conceptualisations of space”. U: *Neohelicon* 41, 1: 13–25.
- Perenič, Urška. 2016. “Prostor književnikov: Kraji bivanja in službovanja in središča nacionalne literarne kulture”. U: *Prostori slovenske književnosti*. Ur. M. Juvan. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU: 67–98.
- Schlosser, Horst D. 1987. *Dtv-Atlas zur deutschen Literatur: Tafeln und Texte*. 3. izd. München: dtv.
- Schmidt, Siegfried J. 1991. *Grundriss der Empirischen Literaturwissenschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Simmel, Georg. [1903] 2006. “Über räumliche Projektionen sozialer Formen”. U: *Raumtheorie*. Ur. J. Dünne, S. Günzel. Frankfurt am Main: Suhrkamp: 304–316.
- Soja, Edward. 1996. *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and other Real-and-Imagined Places*. Oxford: Blackwell.

Abstract

SLOVENIAN SPATIAL ORIENTED LITERARY STUDIES AND LITERARY INTERPRETATION

The paper examines how to interpret literature from the viewpoint of modern spatially oriented literary studies, more precisely, of its Slovenian academic version, which has established in the last decade. It draws on the tradition of literary geography from the beginning of the 20th century and updates it theoretically and methodologically with the concepts of postmodern spatial humanities. It is productively connected with the empirical studies of literature (ELW), which have a longer tradition in Slovenia, especially through the conception of literature as a social system. Slovenian spatially oriented literary studies are based on a particular hypothesis about mutual influences between geospace, understood as a mesh of physical-natural and social conditions, and literature, understood as a literary communication. Slovenian literature is interpreted primarily through space. In literary studies, various types of spatial data come to the fore, which are, on the one

hand, mainly relate to biographies of writers and the infrastructure of media and institutions, and, on the other, to literary texts that refer to geospace. Thematic literary maps – created using geographic information system technology (GIS) – are used to present, analyse and interpret the relations between geospace and the “life paths” of the most prominent Slovenian writers.

Keywords: spatial literary studies, empirical literary studies (ELW), literary geography, postmodern humanities, spatial turn, spatial data, thematic literary map, biographies of writers, quantitative analysis